

UvA-DARE (Digital Academic Repository)

[Bespreking van: G. Nijhof (2000) Levensverhalen: de methode van autobiografisch onderzoek in de sociologie]

Gerrits, T.

Publication date

2003

Document Version

Final published version

Published in

Medische Antropologie

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Gerrits, T. (2003). [Bespreking van: G. Nijhof (2000) Levensverhalen: de methode van autobiografisch onderzoek in de sociologie]. *Medische Antropologie*, 15(1), 231-235.

General rights

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations

If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: <https://uba.uva.nl/en/contact>, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, Singel 425, 1012 WP Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

dat de politie schuldig was aan nalatigheid. Het rapport gaf aan dat het onder andere ging om collectieve fouten, onwetende vooroordelen, domheid en gedachteloosheid, om institutioneel racisme.

Dit rapport was duidelijk anders dan het vorige rapport naar aanleiding van raciale onlusten in de tachtiger jaren, de 'Brixton disorders' in 1981, waarin alleen sprake was dat sommige mensen raciale vooroordelen hadden. Racisme en discriminatie kunnen niet alleen verklaard worden vanuit mechanismen binnen individuen, maar zijn eerder collectief en worden geproduceerd door processen en interacties die sociale relaties vormen. Door het rapport van Macpherson werd er een stap voorwaarts gemaakt van individueel naar een sociaal-constructivistisch gezichtspunt.

Inga-Britt Krause onderzoekt in haar boek het collectieve falen, zoals genoemd in het Macpherson Report, in de systemische of gezinstherapie. Ze benadrukt dat ongevraagde en niet-onderzochte assumpties verborgen blijven voor het bewustzijn. Zij maakt de verbinding tussen personen, contexten en gebeurtenissen, die de complexiteit van problemen, onderliggende patronen en potentiële remedies openbaren. Het is onmogelijk een theorie over de samenleving te hebben, die uitspraken doet over individuen, maar niet over interacties en communicaties. Het gezin is volgens haar een crossculturele gedachte, ondanks dat processen, functies, vormen, termen en structuren die met deze gedachte verbonden zijn dat niet zijn. De kracht van systemische psychotherapie is dat haar benadering uitgaat van relaties tussen delen, individuen of gebeurtenissen, in plaats van de entiteiten zelf. De schrijfster laat echter ook zien dat systemische benaderingen niet cultuurvrij zijn en geeft op theoretische en praktische wijze hier voorbeelden van. Ze verwijst daarbij naar de manier waarop onze organisaties werken en naar onze ideeën over gender, over gezinnen, over verwantschappen en sociale relaties, maar ook naar onze 'vanzelfsprekende' professionele theorieën en concepten.

Culture and system in family therapy verdient de aandacht van zowel de hulpverleners die vanuit het systeemdenken werken, als van beleidsmakers en hulpverleners die betrokken zijn bij crossculturele thema's. Culturele vragen en zelfreflectie behoren een integraal onderdeel te zijn van de dagelijkse praktijk en theorie. Zelf hoop ik dat deze culturele vragen en zelfreflectie ook mag doordringen tot de politiek.

Cor Vreugdenhil

Psychotherapeut/gezinstherapeut, Bavo RNO Groep.

Gerhard Nijhof, *Levensverhalen. Over de methoden van autobiografisch onderzoek in de sociologie*. Amsterdam: Boom, 2000. 143 pp. € 17,25.

Gerhard Nijhof heeft een bijzonder interessant en handzaam boek geschreven over het gebruik van levensverhalen in de sociologie. Hij plaatst het levensverhaal als onderzoeksmethode binnen de Nederlandse sociologie in een 'opkomende derde stroming van kwalitatief sociologisch onderzoek'. Deze heeft zich ontwikkeld in het 'stiltegebied' tussen interviews aan de hand van vragenlijsten en de studie van documenten.

In het eerste hoofdstuk geeft de auteur een korte geschiedenis van de opkomst van het levensverhaal in de westerse cultuur in het algemeen en in de sociologie in het bijzonder. De opkomst van het levensverhaal ziet hij enerzijds in het licht van de ontwikkeling van een cultuur van individuele verantwoordelijkheid, waarbij het levensverhaal een manier biedt om die verantwoording af te leggen. Anderzijds hangt het juist samen met een (socialistische) cultuur van collectieve verantwoordelijkheid voor het lot van – met name gedepriiveerde – anderen. Hij geeft talloze voorbeelden van levensverhalen, waaronder bekende en minder bekende ziekteautobiografieën. De sociologen van de Chicago-school waren de eersten die het levensverhaal als methode van data verzamelen gebruikten. Zij streefden naar zo levensecht mogelijke onderzoeksdata, en vonden hiervoor – naast de participerende observatie – ook het levensverhaal uiterst geschikt. Na die aanvankelijke interesse is het levensverhaal als methode enige tijd in onbruik geraakt in de sociologie. Nijhof wijt dat met name aan de hoge status die theorie kreeg in de sociologie en de daaruit voortvloeiende voorkeur voor grootschalige waarnemingen, statistische bewerkingen en generalisaties. Recentelijk is er echter weer sprake van een opleving van belangstelling voor levensverhalen. De auteur geeft hiervoor verschillende ‘intern-sociologische’ redenen, waaronder het afnemend vertrouwen in het positivisme en zijn naturalistische paradigma; de hiermee samenhangende groeiende weerstand om begrippen aan onderzochten op te leggen; en de kritiek op de vaak impliciete vooronderstelling van homogeniteit in de sociale werkelijkheid. Het levensverhaal is bij uitstek een vorm waarin de heterogeniteit van culturen tot uiting kan komen.

In de volgende twee hoofdstukken onderzoekt Nijhof of de methode van levensverhalen past bij twee gangbare benaderingswijzen in de sociologie: de naturalistische en de constructivistische. Eerst definieert hij beide stromingen op een heldere manier. In de naturalistische sociologie wordt de sociale werkelijkheid opgevat als dat wat zich voordoet, als dat wat gebeurt; alsof de sociale werkelijkheid eenvoudig waarneembaar en beschrijfbaar is. De naturalistische sociologie poogt niet enkel te beschrijven wat er gebeurt, maar dat ook te verklaren. Deze sociologen zoeken naar methoden die data leveren die een werkelijkheidsgetrouw beeld geven dat zo min mogelijk wordt beïnvloed door waarnemers, en zoveel mogelijk ‘onbemiddeld’ is. In de constructivistische sociologie daarentegen wordt de sociale werkelijkheid opgevat als geconstrueerd in praktijken van betekenisgeving. Constructivisten proberen de processen en praktijken van constructie te beschrijven en verklaren. Zij zoeken dus juist naar methoden waarmee ze zicht krijgen op betekenissen die mensen zelf toekennen aan hun verhaal en op de manier waarop ze dat doen.

Nijhof betoogt dat voor naturalistische sociologen levensverhalen niet de meest passende methode is, omdat ze noch werkelijkheidsgetrouwe, noch onbemiddelde data opleveren. De methode kan slechts dienen om interpretaties van het leven te achterhalen. Vertellers van levensverhalen kunnen immers niet anders dan hun leven construeren. “De onderzoeker van levensverhalen verkeert in de enigszins paradoxale positie van naar het verleden te vragen, maar de actuele constructie ervan te horen” (p. 27). Valideringsadviezen gaan volgens Nijhof ten onrechte uit van de veronderstelling dat er objectieve kennis over iemands sociale leven zou bestaan. Daarnaast noemt hij theo-

retische redenen voor twijfel aan het werkelijkheidsgehalte van levensverhalen. Er is altijd sprake van selectie van objecten waarover en van woorden waarmee wordt verteld. Bovendien is een vertelling altijd een interpretatie, omdat we de werkelijkheid alleen maar kunnen zien in bestaande 'systemen van interpretatie'. Levensverhalen veranderen in de loop van de tijd, omdat ook het perspectief van de verteller verandert. Een socioloog kan dus nooit uitgaan van het criterium van 'werkelijkheidsgetrouwheid' als hij of zij gebruik maakt van levensverhalen. Ook al kunnen vertellers van levensverhalen betrekkelijk vrij verwoorden welke betekenissen zij toekennen aan wat er in hun leven gebeurd is, van levensverhalen kan niet gesteld worden dat ze 'onbemiddeld' tot stand komen. Op de eerste plaats bemiddelt de taal zowel in de waarneming van het verleden als in de verwoording ervan. Ook vertelt een verteller nooit helemaal ongericht. De onderzoeker fungeert als 'publiek' voor de verteller, en bovendien – zoals Nijhof zegt – als een bijzonder soort publiek, waardoor de onderzoeker een bepaald soort verhalen verzamelt. De verteller zal daarom verzwijgen, benadrukken, en (her-)formuleren in de taal van zijn gedacht publiek. Ten slotte verloopt ook het interpreteren van een levensverhaal niet onbemiddeld. De onderzoeker leest, selecteert en interpreteert vanuit zijn of haar vraagstelling en theoretisch kader. Aan bemiddeling valt niet te ontkomen, constateert Nijhof, en een onderzoeker van alleen levensverhalen doet er dan ook goed aan deze bemiddeling kenbaar te maken. Dit alles hoeft volgens de auteur echter geen reden te zijn om het levensverhaal helemaal niet te gebruiken in de naturalistische sociologie. Men kan immers wel het actuele beeld leren kennen van het historische leven dat iemand met zich draagt. Dat kan om twee redenen van belang zijn. Omdat niet het 'werkelijke' verleden van de verteller voor zijn huidige bestaan relevant is, maar de beelden die anderen en ook hijzelf daarvan koesteren. En ook omdat – en hier parafraseert Nijhof Sartre's uitspraak 'Iemand is zijn levensverhaal' – iemands levensverhaal richting geeft aan zijn huidige bestaan.

In hoofdstuk drie betoogt Nijhof waarom voor constructivistische sociologen – waartoe hijzelf ook behoort – het levensverhaal een zeer gepaste methode is, omdat hiermee juist de sociale constructies van levens kunnen worden achterhaald. Sociaal constructivisten willen onderzoeken welke betekenissen mensen aan hun levenservaringen geven en hoe zij op die manier hun sociale werkelijkheid maken ('construeren'). Vanuit deze visie kunnen levensverhalen inzicht geven in het leven van mensen zoals het door hen gezien en geïnterpreteerd wordt. Hoe zij 'denken' dat hun leven in elkaar zit. Nijhof beschrijft vervolgens ontwikkelingen in de tekstsociologie die van belang zijn voor de betekenis en interpretatie van het gebruik van taal in het levensverhaal. Hij wijst onder andere op het belang van maatschappelijke regulering van gebruikelijke wijzen van spreken en geldende interpretatiewijzen, in 'discoursen' of 'vertogen'. "Geldende vertogen maken uit wat kan worden gezegd en wat de betekenis ervan is" (p. 42). Levensverhalen zijn te zien als teksten waarin met behulp van vertogen iemands leven en de fenomenen die daarin een rol spelen, worden geconstrueerd. Mensen laten de vertogen zien die zij op dat moment gebruiken in de beeldvorming van hun leven. Het levensverhaal geeft de onderzoeker zicht op de 'actor's point of view'. Dat het hier 'slechts' een actuele interpretatie van iemands leven betreft, is voor constructivisten geen enkel probleem. Integendeel, dat is juist wat zij nastreven. Nijhof laat zien

hoe met behulp van levensverhalen de diversiteit en differentiatie van vertogen kan worden achterhaald. Sommige ouders van lichamelijk gehandicapte kinderen bijvoorbeeld verwoorden hun ervaringen in termen van 'tragiek' en 'lijden' en leggen de oorzaak van hun lijden bij een 'hogere macht', terwijl andere ouders spreken in vertogen van 'technologie' en 'verantwoordelijkheid' van 'te voorkomen mankementen' en van 'persoonlijke schuld'. Levensverhalen geven door de gebruikte vertogen ook inzicht in de cultuur waarmee betekenissen aan het leven worden toegekend. Onderzoekers van levensverhalen worden echter niet geacht zich te beperken tot het zoeken naar de vertogen waarin ze worden verteld. Levensverhalen geven ook inzicht in sociale constructies, zoals 'zelfbeelden', 'verklaringen' en 'rechtvaardigingen' van het leven. Nijhof pleit ervoor om in het onderzoek naar zelfbeelden oog te hebben voor de aard en de differentiatie van die beelden. "De vraag kan bijvoorbeeld zijn of mensen die medische gesproken 'ziek' zijn verklaard zich in levensverhalen ook als 'zieke' construeren" (p. 55). Verklaringen en rechtvaardigingen voor het verloop van het leven laten zien hoe mensen het leven dat zij zeggen te hebben geleid, legitimeren, of met name in geval van 'deviant' gedrag dit acceptabel te maken. Óf deze verklaringen gehanteerd worden, is afhankelijk van de cultuur waarin deze verhalen worden verteld. Tot slot laat Nijhof aan de hand van de levensverhalen van mensen met de ziekte van Parkinson zien hoe hierin ook sociale fenomenen en processen kunnen worden onderzocht.

In hoofdstuk vier geeft Nijhof een gedetailleerde opsomming van beperkingen en mogelijkheden van het onderzoek van levensverhalen. Er is hier gedeeltelijke sprake van een herhaling van argumenten 'voor' en 'tegen' het gebruik ervan, zoals reeds besproken in voorafgaande hoofdstukken. Interessant is voor mij vooral de manier waarop de auteur de autobiografische interviews in sociologisch onderzoek beschrijft als 'vrijplaatsen' voor het vertellen van verhalen, in tegenstelling tot de meer geregelde plaatsen waar zulke verhalen normaal gesproken worden verteld. Als levensverhalen verteld worden in 'geinstitutionaliseerde praktijken' zoals bij sollicitaties, met verzekeringsdeskundigen over de aanvraag van een uitkering of bij psychotherapeuten, dan zijn er belangen in het spel en wordt het verhaal op een bepaalde manier verteld. De verteller houdt dan rekening met de (vermeende) voorkeuren van de 'andere kant'. Aan levensverhalen in het kader van levensverhaalonderzoek zijn geen (of nauwelijks) maatschappelijke consequenties verbonden. Daardoor leveren deze verhalen volgens Nijhof ook juist zulke belangwekkende inzichten in het sociale bestaan buiten praktijken, in het persoonlijke, het informele en het toegedekte leven.

Validiteit, betrouwbaarheid en sociale wenselijkheid van het levensverhaal worden besproken in hoofdstuk vijf. Aangezien door analyse van levensverhalen beoogd wordt inzicht te krijgen in de vertogen waarin een informant spreekt en in de sociale constructies die deze maakt, moet de validiteitsvraag – meten we wat we meten willen? – zich ook richten op deze vertogen. Functioneren de gevonden interpretatiewijzen als geldige vertogen in de samenleving? Zijn die vertogen ook in 'teksten' buiten het levensverhaal aanwijsbaar? En zo ja, onder die naam? Nijhof laat zien hoe de onderzoeker deze vragen kan beantwoorden door de vertogen van vertellers te vergelijken met relevante bronnen. In zijn voorbeelden zijn dit geneeskundige bronnen en woordenboeken. Nijhof is kort over de betrouwbaarheidsvraag. Nemen twee onder-

zoekers, onafhankelijk van elkaar, hetzelfde vertoog waar en komen zij tot dezelfde naamgeving? Als dat zo is, dan is dit voor hem in elk geval een aanwijzing – hoewel geen bewijs – dat dat vertoog ook werkelijk in de samenleving functioneert. Tot slot en veel uitgebreider behandelt de auteur de vraag van sociale wenselijkheid. In hoeverre wil de verteller – middels de gehanteerde vertogen – een goede indruk maken op de onderzoeker? Nijhof geeft redenen waarom vertellers zich van de beste kant zouden willen laten zien, maar wijst ook op de invloed van de interviewer. Zo zou het voor een verteller wel eens moeilijk kunnen zijn zich negatief te uiten over zijn situatie tegenover een begripvolle, meelevende interviewer.

Nijhof besluit zijn boek met twee hoofdstukken waarin hij de techniek van het autobiografisch interview bespreekt en een voorbeeld van een analyse van levensverhalen geeft. De meeste aanwijzingen en tips die hij geeft over het doen van het interview, zullen ervaren kwalitatief onderzoekers vertrouwd in de oren klinken. Het grote verschil met andere interviews is, dat in het levensverhaal slechts de vraag gesteld wordt om over zijn of haar leven te vertellen. Nijhof benadrukt daarom ook het belang van een uitvoerige inleiding over de aard van het interview, zodat de verteller weet wat de bedoeling is en de interviewer hier tijdens het interview ook op terug kan komen. Als voorbeeld van een analyse bespreekt Nijhof het onderzoeksproject Beeldvorming Chronische Ziekten. Hij laat duidelijk zien hoe stapsgewijs een vraagstelling en hypothese ontwikkeld werden en vervolgens de verhalen geanalyseerd. Dit voorbeeld en het hoofdstuk over de techniek van het autobiografisch onderzoek geven concrete handvatten voor toepassing van deze onderzoeksmethode.

Ondanks de beperkte omvang is Nijhof in *Levensverhalen* er uitstekend in geslaagd te reflecteren op het (theoretisch) belang van het levensverhaal in sociaal-wetenschappelijk onderzoek. Bovendien geeft hij onderzoekers die deze methode toe willen passen uiterst nuttige concrete aanwijzingen.

Trudy Gerrits

Medisch antropoloog, Universiteit van Amsterdam

Yvonne Quispel & Laura Christ (red.), *Ouder worden: Een kwestie van leeftijd? Theorieën over leeftijd in relatie tot veroudering, levensfasen en levensloop*. Utrecht: LBL, 2001. 161 pp. € 17,50.

Yvonne Quispel en Laura Christ hebben voor het Expertisecentrum Leeftijd en Maatschappij (LBL) in Utrecht een bundel samengesteld waarin wetenschappers van diverse disciplines hun visie geven op ouder worden. Drie vragen vormden het uitgangspunt van hun bijdrage: Wat is de *state of the art* met betrekking tot theorieën over veroudering binnen uw discipline, welke rol wordt daarbij aan (kalender)leeftijd toegerekend en zijn er de laatste decennia veranderingen in deze theorieën over leeftijd en veroudering opgetreden?

De redacteurs willen met deze bundel wetenschappers en beleidsmakers aan het denken zetten over de rol van leeftijdsgrenzen in het maatschappelijk verkeer. Uiteindelijk, zo melden zij in hun korte inleiding, hopen zij “te voorkomen dat mensen op